

SAİT FAİK'İN ŞEHİRİ UNUTAN ADAM ADLI ÖYKÜSÜNÜN GÖSTERGEBİLİMSEL AÇIDAN İNCELENMESİ*

Nusret YILMAZ**

ÖZET

İnsanoğlunun üzerinde yaşadığı dünya ve etkileşime geçtiği her bir nesne işaret diline dönüşmeye uygun birer objedir. İnsanoğlu da bu objeleri değişik şekillerde yansıtmayı başarabilmiştir: jest-mimik, ikon, resim, tabela veya sözcükler vb. Kavramın veya varlığın yerini alan bu göstergeler sayesinde zihin ile evren arasında bir alışveriş meydana gelmiş, insan kendini adeta göstergeler ormanında bulmuştur.

Tarihin bilinen dönemlerinden beri sözlü ve yazılı söylemlerin anlaşılmaya çalışıldığı, kolay anlaşılmayan metinlerin değişik yöntemlerle çözümlenmeye çalışıldığı bir gerçeklik olarak önümüzde durmaktadır. Son dönemlerde söylem çözümlemelerine göstergebilim de katılmış, anlatıların hem yüzeysel hem derin anlam yapılarını çözümlenmek suretiyle yazınsal eleştiriye katkıda bulunmuştur.

Göstergebilimsel yaklaşım metnin kendisiyle ilgilenmiş ve metni, yazarla okuyucu arasında bir ortak yaratım nesnesi olarak kabul etmiştir. Bundan dolayı yazınsal araştırmanın iki temel ögesi olarak yapıt ve yöntemi ön plana çıkarmıştır. Yöntemin amacı açıktır: ister yapısal, ister ruhbilimsel, ister felsefi, ister toplumbilimsel olsun, araştırmacı yazın yapıtına bir yöntem ışığında yaklaşmak ve yapıtın barındırdığı anlam evrenlerini çözmeye çalışmak.

1960'lardan sonra özellikle Ferdinand de Saussure tarafından farklı bir okumaya uğrayan dilbilim, giderek edebiyatı da etkilemiş, böylece edebiyat eleştirisinde yapısal ve ardından da göstergebilimsel yaklaşım ortaya çıkmıştır. Saussure'ün dilin yapısına yönelik çalışmaları metnin de bir yapısı olduğu gerçeğini ilham etmiştir.

Biz de bu çalışmada Sait Faik Abasıyanık'ın "Semaver" adlı kitabında geçen "Şehri Unutan Adam" isimli öykünün göstergebilimsel bir çözümlemesini yapmak istedik. Öykünün gerek yüzeysel gerek mantıksal derin yapısı, A. J. Greimas'ın ortaya koyduğu göstergebilimsel çözümleme yöntemiyle incelendi. Çünkü ancak, göstergebilim bize metnin derin yapısına ulaşmayı; anlatısal, söylemsel ve anlamsal yapılarını çözümlenmeyi mümkün kılar.

Anahtar Kelimeler: Göstergebilim, Sait Faik, Şehri Unutan Adam, Öykü

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Öğrenci-Doktora, Atatürk Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı, El-mek: nusretyilmaz71@hotmail.com

THE STUDY OF SAİT FAİK'S STORY NAMED "ŞEHİRİ UNUTAN ADAM" WITH RESPECT TO SEMIOLOGICAL PERSPECTIVE

ABSTRACT

The Earth the man is living on and each object he has started interacting is an object appropriate for turning into a sign language. Man has been able to reflect these shapes in various ways; gesture and facial expressions, icon, picture, painting or words etc. Thanks to these indicators which have replaced the concept or creature, there has been exchange between the mind and the universe, in fact the man has found himself in the jungle of indicators.

Since the history oral and written, it has been standing as a reality in which oral and written expressions have been analyzed. Recently, semiotics has also joined the expressions analyses, has contributed to literary critic by analyzing the both superficial and extensive meaning structures of narrations. Semiological approach has been interested in the text itself and has accepted the text as mutual creating object. That's why it featured production and the method as two basic elements of the literary research. The aim of the method is clear; whether structural, psychological, philosophical or sociological, to approach the inquisitive literary product in the light of a method and to try to analyze the meaning universes the product bears.

Linguistics which underwent a different reading after 1960's especially by Ferdinand de Saussure has affected the literature increasingly, thus structural and then semiological approach has appeared. Saussure's work related to the structure of the language has inspired the fact that the text has also a structure.

And in this study we have wished to make a semiological analyse of the story "Şehri Unutan Adam" in Sait Faik Abasıyanık's book named "Semaver". The superficial and profound structure of the story has been studied by the method of semiological analyse of A.J Greimas. Because only semiology enables us to attain the profound structure of the text; analyze its narrative, expressional and semantic structure.

Key Words: Semiology, Sait Faik, Şehri Unutan Adam, Story

Kuramsal Çerçeve

Yaşadığı evrendeki anlamlı dizgeleri hem kavrayabilecek hem de yorumlayabilecek bir çözümleme ve yeniden yapılandırma modeli olarak göstergebilim, son yüzyılın ürünü bir bilim dalıdır. Bu bilim dalının anlamak için, üzerine bina edildiği "gösterge" kavramının anlaşılması gerekiyor. Gösterge, genel bir ifadeyle, kendi dışında bir şeyi temsil eden ve dolayısıyla bu temsil edildiği şeyin yerini alabilecek nitelikte olan her çeşit biçim, nesne, olgu, vb. olarak tanımlanır.¹ Bu açıdan bakınca insanların topluluk yaşamı içinde birbirleriyle anlaşmak amacıyla kullandıkları diller, çeşitli jestler, trafik işaretleri, tabelalar, müzik işaretleri, vb. ifade biçimleri birer dizge kabul edilir.

¹ Mehmet RİFAT, *Göstergebilimin ABC'si*, Say Yayınları, İSTANBUL 2009.s.11

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

Dizgeler belli kurallar etrafında işleyen anlamlı bütün oldukları için, o anlamlı bütünü meydana getiren birimlere de **gösterge** adı verilir. Çalışmamızın konusundan dolayı dilsel göstergeler üzerinde duracağız. Dilsel göstergelerin temel özelliği ise, birbirinden ayrılmayan iki düzlem içermeleridir: ses ve anlam. Dilbilimciler sesi ya da sesler bütünü **gösteren**, kavramı da **gösterilen** diye adlandırır. Dilin bu tür bilimsel sınıflandırmalarla biçimlenişi Amerikalı Ch. S. Pierce ve İsviçreli F. de Saussure tarafından farklı dikkatlerle yapılmıştır.

F. de Saussure, tasarladığı göstergebilim konusunda özellikle şu belirlemede bulunur: “*Dil, kavramları belirten bir göstergeler dizgesidir. Onun için de yazıyla, sağır-dilsiz abecesiyle, simgesel nitelikli kutsal törenlerle, incelik belirtisi sayılan davranış biçimleriyle, askerlerin belirtkeleriyle, vb., vb. karşılaştırılabilir. Yalnız, dil bu dizgelerin en önemlisidir.*”² Bundan da anlaşılıyor ki göstergelerin toplum içinde yansımaları inceleyecek bir bilim düşünülebilir; bu bilim toplumsal ruhbilimin, dolayısıyla genel ruhbilimin bir bölümünü oluşturacaktır. Bu da göstergebilim olacaktır. Göstergebilim bize göstergelerin ne gibi özellikler içerdiğini, hangi yasalara bağlı olduğunu öğretecektir.³

Göstergebilimin açtığı yolda yazın eleştirisi de kendisine uygun olan yöntemleri almakta gecikmemiştir. Göstergebilim artık hem anlamların üretilmesi ve kavranılması koşulları üstüne genel bir düşünme biçimi, hem de anlamlı bütünlerin somut çözümlemesine uygulanabilecek yöntemler bütünüydü.⁴ Bir anlatının metinsel çözümlemesine girişmek için belli sayıda işlemlere girişilir. Bunda amaç, metnin çoğulluğunu, anlamlılığın açıklığını tasarlamak, hayal etmek, yaşamaktır.⁵

Bir metni çok çeşitli “okuma”, “eleştiri”, “yorumlama” ve “çözümleme” biçimi vardır. Göstergebilimsel yaklaşım ise anlatılarda, metinlerde anlamların nasıl birbiriyle eklenerek üretildiğini araştıran, özellikle de üretim sürecini ortaya koyabilecek bir bilimsel tasarıdır. Dolayısıyla yeni bir okuma biçimi değil, “okuma biçimlerine yardımcı tutarlı, tümükapsayıcı varsayımlar demetidir.”⁶

Göstergebilim, anlamlı bir dizge oluşturan birimlerin aralarında bir ilişkinin, kurallı bir dayanışmanın olduğuna inanır; anlamın benzer öğelerden değil, karşıt öğelerden doğduğu varsayımına dayanır. Bu nedenle etrafımıza baktığımızda işittiğimiz, gördüğümüz, farkına vardığımız tüm dizgelerin derinliklerinde bir anlamsal bütünlüğün olduğunu ve tüm insanların bu anlamsal imleri anlamlandıran veya anlamlandırmaya çalışan birer gösterge avcısı olduğunu ifade eder. Çünkü yazın pek çok bilgiyi üstlenir.⁷

Bizim incelememize esas aldığımız Paris Göstergebilim Okulunun kurucusu A.J. Greimas'ın bu bilime katkısı çok büyüktür. Greimas, yavaş yavaş, ama gerçekten tutarlı, gerçekten verimli bir biçimde, yeni bir göstergebilimin kurucusu niteliğini kazanan kişidir.⁸ Bu bilim dalını kendi kendine yeten, özerk bir düzeye yükselttiği bugün artık dünyanın çeşitli ülkelerindeki dilbilimciler, anlambilimciler, göstergebilimciler tarafından kabul edilmektedir.⁹

İnsanın bir göstergeler ormanında yaşadığını belirten¹⁰ Greimas, göstergebilim alanına yüzeysel yapıdan başlayıp anlamın en derin mantıksal yapısına varan üç aşamalı bir yöntemle

² SAUSSURE, Ferdinand de, **Genel Dilbilim Dersleri**, Multilingual Yayınları, İSTANBUL 2001.s.45

³ Mehmet RİFAT, **XX. Yüzyılda Dilbilim Ve Göstergebilim Kuramları-1**, Yapı Kredi Yay., İSTANBUL 2013.s.120

⁴ Mehmet RİFAT, **XX. Yüzyılda Dilbilim Ve Göstergebilim Kuramları-2**, Yapı Kredi Yay., İSTANBUL 2008.s.354

⁵ BARTHES, Roland, **Göstergebilimsel Serüven**, Yapı Kredi Yayınları, İSTANBUL 2012.s.171

⁶ Mehmet RİFAT, 2009. s.22

⁷ BARTHES, Roland, **Yazı ve Yorum**, Metis Yayınları, İSTANBUL 2009. s.184

⁸ YÜCEL, Tahsin, **Yapısalcılık**, Can Yayınları, İSTANBUL 2008.s. 127

⁹ Mehmet RİFAT, 2013.s.192

¹⁰ YÜCEL, Tahsin, **Eleştiri Kuramları**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İSTANBUL 2012.s. 93

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

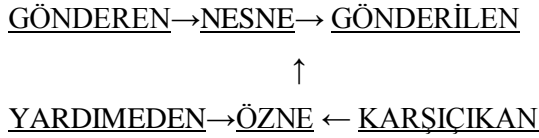
katkıda bulunmuştur. Bu aşamalardan ilk ikisinde metin, anlatı ve söylem açısından yüzeysel yapı adı altında incelenir.

Betimlemeden oluşan ilk düzeyde metin; sözceleme, kişi, eylemler, uzam (mekân) ve zaman açısından ele alınır.

Her türlü çözümlemenin yapıldığı ikinci aşama ise anlatı düzeyidir. Bu aşamada anlatının eyleyenleri ve aktörleri, eyleyenler arasındaki ilişkiler, eylemler dizisi, anlatı izlencesi, anlatının kesitleri ve aralarındaki ilişkiler ayrıntılı bir şekilde yer alır.

Göstergebilimsel çözümlemenin en soyut; fakat en önemli aşaması olan derin anlam yapısının çözümleme yeri, üçüncü aşamadır. İncelenen metindeki anlam sağlayıcı tüm yapılar, karşılıklı ilişkilerle (bağdaşım veya zıtlık) ortaya konur.

Bu çalışmamızda göstergebilimin iki farklı modelinden (eyleyenler modeli, işlevler modeli) ilk zikrettiğimiz modeli baz alarak tahlil etmeye çalışacağız. Eyleyenler modeli çok farklı anlatılarda aynı eyleyenlerin (Fr. *actants*) olduğunu ve olayın bu tip-kişiler etrafında geliştiğini öne sürer. A.J. Greimas, altı eyleyenli bir model oluşturmuştur:

Şemada görülen eyleyenler modeli Özne'nin (kahramanın) ulaşmaya çalıştığı ve **gönderen** ile **gönderilen** arasında bir iletişim birimi olarak konumlanan **Nesne** çevresinde odaklanır. **Özne'nin nesne'**ye ulaşmasını kolaylaştıran ve zorlaştıran iki unsur da bu role göre biçimlenir.

Biz de bu çalışmamızda Sait Faik ABASIYANIK'ın "**Semaver**" adlı kitabında yer alan *Şehri Unutan Adam* adlı öyküyü Greimas'ın geliştirdiği eyleyenler modeli üzerinden bir çözümleme denemesi yapacağız.

Şehri Unutan Adam'ın Göstergebilimsel Bir Çözümlemesi

1. Öykünün Yüzeysel Düzeyi

Bu bölüm iki farklı düzeyden oluşur: Anlatı Düzeyi ve Söylemsel Düzey.

1.1. Anlatı Düzeyi

1.1.1. Anlatının Genel Düzenlenişi

Metne bakıldığında görülecek ki bu, insanlara sevgiyle bağlı olan ve onlara bu doğrultuda yaklaşmak isteyen birinin başından geçen bir öyküdür. Bu adam/özne, bulunması gereken yerde/shehirde bulunmaktan kaynaklanan bir huzursuzluk içindedir. Bunu öykünün adından rahatlıkla anlayabiliriz. Zira R. Barthes'in de dediği gibi yazı veya anlatı başlıkları "*apératif*" (iştah açıcı) tir.¹¹ Bundan dolayı metnin başlığına bakarak nasıl bir metinle karşı karşıya olduğumuzu daha rahat anlarız. Metindeki erkek-özne insanları sevmek ister. Bunu sağlamak için dışarı çıkar ve insanlara yaklaşır. Fakat sonuçta amacına, diğer bir deyişle nesnesine ulaşmadan arayışına devam eder. Öykünün başında "Ö V N" şeklinde formüle dökülebilecek öznenin nesnesinden ayrışma hali; anlatının sonunda yine "Ö V N" şeklinde ayrışmanın devamıyla son bulur. (V: Ayrışma hali)

¹¹ UÇAN, Hilmi, *Yazınsal Eleştiri ve Göstergebilim*, Hece Yayınları, ANKARA 2006.s.86

1.1.2. Kesitler

Göstergesel çözümlememizde öykünün anlamsal yapısı ve anlatı örgüsü ve anlatının derin, mantıksal düzeni üzerinde duracağız. Daha iyi bir çözümleme için hikâyeyi kesitlere ayıracağız. Zira “göstergibilimsel çözümlemenin ilk işlemi inceleme nesnesinin kesitlenmesidir.”¹² **Kesitleme**, anlatıyı/metni anlam birimlerine ayırmak amacıyla yapılır. Öykünün olay kavşaklarına bakıp üç kesitten oluştuğunu söyleyebiliriz. Biz de her bir kesiti kendi içinde çözümleyip öykünün anlamsal bütünlüğüne göre yorumlayacağız.

Kesit 1 Özeti: Çoktan beri şehre inmeyen öykünün kahramanı, bir gün insanları sevebilmek arzusuyla otelden çıkar. Otelin dış kapısında gördüğü ilk insan bir küfeci çocuğudur. Onu sevindirmek için ona bir ayakkabı, bir pantolon almak ister. Çocuk bu teklifi reddeder ve öykü kahramanı bundan dolayı neşesi kırık bir şekilde otel odasına geri döner.

Kesit 1 Çözümlemesi: Sevmeye Susamış İnsan

Birinci Kesit, bir durum sözcüğüyle başlayıp bir edim sözcüğüyle devam ediyor: “Çoktan beri şehre inmemiştim. O gün insanları sevebilmek arzusuyla otelin kapısını açtığım zaman karşıma ilk çıkan insan bir küfeci çocuk oldu.”

İlk kesitin hemen başından itibaren anlıyoruz ki öykünün *öznesi*; değer *nesnesinden* ayrıdır ve *nesnesini* bulmak için çabalar. Zira “Başlangıç durumundan bitiş durumuna kadar süren anlatı izlencesi, bir *öznenin* bir *nesneyi* araması; peşinden koşması biçiminde gerçekleşir. *Özne eksikliğini hissettiği nesneyi bulmaya çalışır.*”¹³

Öykünün başından anlıyoruz ki *karşı-özne* (toplum/kader), *özneyi nesnesinden* (insanları sevmeye imkânından) ayırmıştır. Bu da anlatı öznesini rahatsız etmektedir.

Özne, bu kesitte “istemek” kipliğini kullanır. Anlatıların başında görülen *öznenin nesneyi* araması bu istek ekseninde gelişir.

Öykünün ilk kesitinde genel anlatı izlencesi, olay örgüsü, zaman ve mekânla ilişkilendirilerek ortaya konur. Öyküyü başlatan, belli bir doğrultuya oturtan *Özne*'nin kendisidir: “O gün insanları sevmek arzusuyla otelin katısını açtığım zaman karşıma ilk çıkan insan bir küfeci çocuğu oldu.”¹⁴

Altı eyleyenli göstergibilimsel çözümlemenin eyleyenler şemasına göre burada *Gönderen* işlevini üstlenen öykü kahramanı *Özne* işlevini üstlenen kendisini bu anlatı izlencesini üstlenmeye çağırır. Öyküyü başlatan *Gönderen* de *Özne* de aynı kişidir. Bu öyküdeki *değer nesnesi* insanları “sevindirmek” ve bundan dolayı “sevinmek”tir. Bundan dolayı ilk karşılaştığı çocuğun soluk yanakları ve çıplak ayaklarına merhametle değil, sevgiyle bakar.

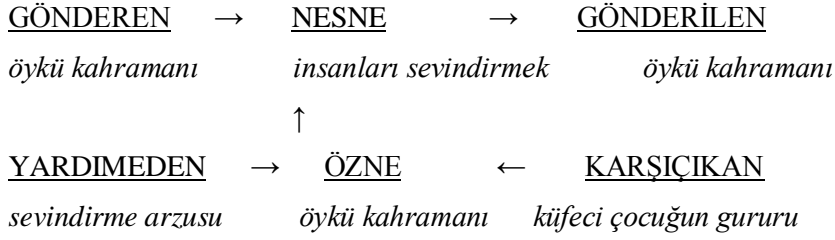
Bu anlatı izlencesinde *özneye yardımeden* de birini “sevindirme arzusu”dur. *Özne*, bu amacına ulaşmadan neşesi kırık bir şekilde otele geri döner. Buna sebep olan *gönderilen* işlevindeki küfeci çocuktur. *Özne*, değer *nesne*'sini *karşı-özne* işlevindeki küfeci çocuktan dolayı elde edemez. *Özne*'nin *nesne*'ye ulaşmasına engel olan *karşıçıkan* eyleyeni ise gururlu küfeci çocuktur. Böylece **Birinci Kesit**'teki anlatı izlencesi hüsrana sonuçlanır; başka bir deyişle, *özne*, *nesne*'ye ulaşmadan döner ve neşesinin kırılmasıyla ceza alır. Dolayısıyla *özne*, “birinci edim”ini gerçekleştirilememektedir. Burada ceza veren konumundaki *gönderilen* de yine *özne*'nin kendisidir.

¹² ÖZTOKAT, Nedret TANYOLAÇ, **Yazınsal Metin Çözümlemesinde Kuramsal Yaklaşımlar**, MULTILINGUAL Yay., İSTANBUL 2005.s.138

¹³ KIRAN, Ayşe(EZİLER)- Zeynel, **Yazınsal Okuma Süreçleri**, Seçkin Yayıncılık, ANKARA 2007.s.273

¹⁴ ABASIYANIK, Sait Faik, **Semaver**, Yapı Kredi Yayınları, İSTANBUL 2011.s.54

Kısaltması, 1. Kesit'teki eyleyenler şeması şöyle gösterilebilir:

Bu kesitte “istemek” kipliğinden “yapmayı istemek”, “yapabilmek” kipliğine geçer. Özne insanları “sevmek isteği” durumundan sevmek için çaba göstermek edimine geçer ve bunun için küfeci çocuğa yönelir. Fakat bu isteği ve çabası karşılık bulmaz, böylece nesnesine ulaşamaz.

Anlatının bu kesitinde dönüşüm, dönüşlü bir dönüşümdür; çünkü durum öznesiyle edim öznesi aynı rolleri oynarsa bu bir **dönüşlü dönüşüm**dür. Başka bir deyişle özne hem yapan hem yaptırın ve hem de aynı işten etkilenendir.

Bunu şöyle formüle edebiliriz:

$$E_d \implies (\ddot{O} V N) \rightarrow (\ddot{O} V N)$$

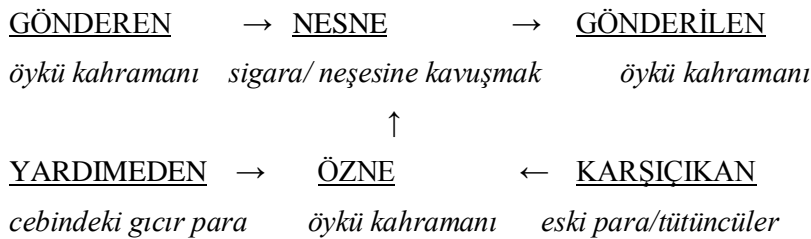
Kesit 2: Otel odasında eski neşesine kavuşan öykü kahramanı insanları sevme arzusuyla tekrar sokağa çıkar. Köşe başındaki tütüncüye uğrar, tütün almak için uzattığı paranın geçmediği cevabıyla karşılaşan öykü kahramanı, neşesini bozmayarak aynı parayla başka yerlerden tütün almaya çalışır. Bu nedenle temel izlencesini ertelemek zorunda kalır. Tütün arama edimi, temel izlenceye erişmek için kullandığı bir yan izlencedir. Sonunda paranın geçmediğini anlayıp cebindeki “bozdurulmaya kıyamayacak kadar yeşil, hareli, kıvrak lira”sını “tahammül edilemeyecek bir arzu gibi vücudunu saran” sigara için bozdurur. İçtiği sigaranın verdiği zevkle kendinden geçer. Nihayet, aradığı hazı yakalamıştır.

Kesit 2 Çözümlemesi: Geçici Tatmin

Temel anlatı izlencesinin tamamlanması için bazı durumlarda bir ya da birkaç izlencenin yardımcı bir rol üstlenmesi gerekir, bunlar yan anlatı izlencesi olarak isimlendirilebilir.

Bir önceki kesitteki gibi bu yan anlatı izlencesinde de *gönderen*'in kendisi olduğu *Özne*, tekrar insanları sevmek arzusuyla sokağa çıkar. İnsanları “sevme arzusu”yardımeden işlevindedir. Öncelikle neşesini yerine getirecek bir arzu *nesne*'sine ihtiyaç vardır. *Özne*, sigara aracılığıyla, neşesine kavuşacak ve temel anlatı izlencesindeki temel *nesne*'sine kavuşmak için çabalayacaktır. Burada yırtık paradan dolayı sigarayı bir türlü alamama veya sigara vermeyen tütüncüler, *nesne*'ye ulaşmayı engelleyen eyleyene/*karşıçikan*'a denk düşer. Nihayet cebindeki yeni para/*yardımeden* vasıtasıyla *özne*, neşesine/*nesne*'sine kavuşur. Başka bir deyişle *özne*, “**ikinci edim**”ini başarıyla sonuçlandırır.

Bu yan anlatı izlencesi şöyle şematize edilebilir:

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

Böylece *Özne*, temel anlatı izlencesindeki *nesne*'sine kavuşmak için gerekli donanım ve neşeye sahip olmuştur.

Kesit 3: Sigarasının verdiği hazla gülen öykü kahramanına yoldan geçen “*kenar mahalle kızları*” laf atar; öykü kahramanı, bundan cesaret alarak onları takip eder. Takip ettiği kızlardan biri, onu polise şikâyet etmekle tehdit eder. O arada “*kalantur, şişman, temiz giyimli, bomba yanaklı, mebus veya müteahhit kravatlı*” bir adam, onu kadınlara sataştığı gerekçesiyle kınar. Bu, öykü kahramanını daha da neşelendirir. O esnada yanından geçmekte olan bir şoför, onu teselli eder. Ardından birkaç kişinin “*sarhoş, sarhoş*” şeklinde nitelendirmeleri de onun hoşuna gider; çünkü o,hava, elektrik ve insanlardan sonsuz haz alıyor ve bu hazla kendini sarhoş gibi hissediyordu.

Kesit 3 Çözümlemesi: Değer Nesnesine Kavuşamama

Önceki kesitlerdeki anlatı izlencesinin eyleyenleri genelde bu kesitte de değişmez. *gönderen* işlevini de üstlenen *özne, nesne*'ye kavuşmak için sokaktaki kızları kullanır. Bu kesitte her ne kadar kızlar onu reddetse de o, aslında onların kabul etmemelerinden hoşnuttur; zira insanlarla bir arada olmak, onları sevmek için *özne*'ye yetmektedir. Görünürde *karşıçikan* işlevindeymiş gibi görünen kızlar, aslında *yardımeden* eyleyenleri olarak rol alırlar. Öykünün bu kesitinde hem kesitin hem de temel anlatı izlencesinin *nesne*'si elde edilmiştir. Diğer bir ifadeyle, *özne*, “**temel edim**”ini gerçekleştirmiştir. O da insanlarla uğraşmaktan elde ettiği “*neşe*”dir. Her ne kadar neşesi yerine gelmişse de *özne*'nin insanları sevmeye arayışı devam etmektedir. Bu sonuç da durum hikâyeciliğinin yapısına uygundur; çünkü durum öykücülüğünde anlatı serüveninin kesin bir sonucu yoktur.

Yukarıda anlatılanları tabloya dökmek istersek:

<u>GÖNDEREN</u>	→	<u>NESNE</u>	→	<u>GÖNDERİLEN</u>
<i>öykü kahramanı</i>		<i>neşesine kavuşmak</i>		<i>öykü kahramanı</i>
		↑		
<u>YARDİMEDEN</u> →		<u>ÖZNE</u> ←		<u>KARŞIÇIKAN</u>
<i>sigaradan aldığı haz/ şoför</i>		<i>öykü kahramanı</i>		<i>kızlar/şişman adam/ kalabalık</i>

Üç kesit de göz önüne alındığında sonuç olarak bir ayrışım sözcüğü söz konusudur:

“Ö V N”. (İnsanları sevmeye arzusuyla dışarı çıkan *özne nesnesine* ulaşmaz.)

Başlangıç durumunda da bir ayrışım sözcüğü mevcuttu: “Ö V N”

(İnsanları sevmeye arzusunda olan ve nesnesine sahip olamayan bir adam)

Öyküdeki kişilerin bakış açıları:

Öykünün derin yapısını irdelerken kişilerin özelliklerini de göz ardı edemeyiz. Bunların bakış açıları bizim öyküyü daha iyi tahlil etmemize yarayacağı unutulmamalıdır.

Öykü kahramanının bakış açısı, insanların sevilen varlıklar olduğu yönündedir. Otelden ilk çıktığında gördüğü küfeci çocuğa merhamet değil, sevgi duymaktadır. Öykünün sonuna doğru kenar mahalle kızları ve adamlar kendisine hakaret ederken bile içten içe sevinmektedir. Tek endişesi neşesinin yerine gelmesidir.

Öykü, öykü kahramanı tarafından anlatıldığı için, öykü kahramanının olumlu bakış açısı tüm öyküye egemendir.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

Öyküdeki Mekânın Oluşumu:

Öykünün anlam boyutu irdelendiğinde mutsuz, neşesiz Özne, “Şehri Unutan Adam”dır. Onun neşe kaynağı şehir ve/veya şehrin unsurlarıdır. Nitekim öykünün sonunda “*hava, elektrikler, şehir beni sarhoş ediyordu. İnsanlar beni bir mknatsız hızıyla kendilerine çekiyorlardı.*” diyerek kendisini neşelendiren mekânı ve mekâna ait unsurları sıralar.

Kesit 1'deki **dar mekân**/otel odası adeta **neşesizliğin** kaynağıdır. **Özne**, **Kesit 2**'de dar mekândan geniş mekâna çıktıkça neşesine kavuşmaktadır. Burada dar mekân ile yalnızlık, geniş mekân ile kalabalıklar doğru orantılıdır.

Dar mekân/otel odası-----→Neşesizlik

Geniş mekân/şehir-----→Neşe

Öyküdeki Zaman Unsuru:

Öykünün isminden anlaşıldığı kadarıyla öykünün kahramanı uzun süre şehirden uzak kalmıştır. Bu izlenim öyküde tamamen hissettirilir.

Öyküde geçen olaylar, bir gün içinde gerçekleşir. Olaylar akış sırasına göre yaşandığı şekliyle sıralanmıştır. Bu zaman akışı kesit hikâyeciliğinin ruhuna uygun bir yapı oluşturur.

Öykünün temel anlatı izlencesine baktığımızda başlangıç ve sonu itibarıyla tabloyla karşılaşırız:

Başlangıç Durumu (+)	Edinç (+)	Edim (+)	Bitiş Durumu (-)
Şehri Unutan Adam'ın insanları sevmek istemesi	yeterli sevgi/ ilgi/ istek	Küfeci çocuk/ tütüncü/ kızlarla iletişim denemeleri	Ş. Unutan Adam'ın sevmek istediği insanlardan karşılık alamaması

Temel Anlatı İzlencesi Aİ= Ö V N→ Aİ: Başarısız

(İnsanlardan neşe kapma) (Şehri unutan Adam) (Neşe)

Tablodan da rahatlıkla görüldüğü gibi Özne, temel anlatı izlencesindeki değer nesnesine kavuşamamış ve sonuçta başarısız olmuştur.

1.2. Söylem Düzeyi

Temel anlamda oluşmaya başlayan potansiyel anlamlar, anlatsal anlamlar düzleminde bir değer nesnesiyle birleşerek gerçekleşir. Yapılan tekrarlar, birbiriyle anlamsal bağları olan sözcüklerin kullanımı izlekselleşir ve bunlara uygun betilerle anlatılır.¹⁵ Anlatı çözümlemelerinde bu aşamada yapılan incelemede oyuncuların oynadıkları betisel ve izleksel roller ele alınır.

¹⁵ KIRAN, Ayşe(EZİLER)- Zeynel, **a.g.e.** s.186

Öyküdeki özne; betisel olarak kendi rolünün özelliklerini göstermektedir. Özne, erkek, şehirden uzun süredir uzak yaşayan, insanlarla birlikte olmaktan hoşlanan, yardımsever ve **insanları seven** biridir. Öyküde bu özellikler belli bir “**verdeşlik**”te birleşirler ve izleksel bir rol oluştururlar. Bu da metnin anlamsal bütünlüğünü ve tutarlılığını sağlar.

Öznenin içinde bulunduğu durumu ele veren bir diğer beti de öznenin kaldığı otel odasıdır. Otel odasının “*dört duvar, bir pencere, bir valiz içinde birkaç kitap ve bir demir karyola... Hâsılı mukaddes bir hapishane olan odam*” ifadeleriyle betimlenmesi öznenin ısrarla dışarı çıkmak istemesinin de bir hazırlayıcısıdır. Çünkü özne içerde huzursuz ve rahatsızdır. Otel odası sıkılan özne figürünün tamamlayıcısıdır. Bunlara ek olarak sıkıcı dar otel odası, yalnızlık; geniş dışarı, kalabalıklar ve neşeyle simgeleştirilerek anlam karşıtlığı üzerinden izleksel rol desteklenir. Zira “*göstergibilimsel bir okumada, bir araştırmada zıtlıkları gözlemlemek temel ilkedir.*”¹⁶

İlk kesitteki küfeci çocuğu “*soluk yanaklar, çıplak ayaklar*” ile betimledikten sonra verilen harçlığı geri çeviren “*gözleri mustarip ve hain*”, “*elleri kararlı*” ve gururlu genci, bu karşıtlıklar üzerinden betimler. Figüratif öğeler yardımıyla işlenen küfeci çocuk, “fakir, ama gururlu” izleksel rolüne denk düşer.

İkinci kesitteki tütüncüler, verilen yırtık parayı “geçmiyor” diyerek almaktan imtina eden, kanundan anlayan, külyutmaz esnaf tipine uyar. Sırasıyla dolaştığı hiçbir tütüncü geçmeyen lirayı almaz. Bu da “*Benim esnafım işini bilir.*” izleksel rolünün gereğidir.

Üçüncü kesitte peşine düştüğü kızlar, “*şakrak kızlar*”, “*lehçeleri derli toplu, aksantonikli*”, “*her taraflarında bir kenar mahalle kokusu vardı.*”, “*dirseklerinin yukarısında sıkılmış yaz kostümlerinin içinde buram buram terli aşk ve güneş fişkirtmaları*” biçiminde tasvir edilmiştir. Bu da onların İstanbul’da yaşayan -muhtemelen- gayrimüslim, toplumsal kuralları ve geleneksel yaşam biçimini önemsemeyen kişiler olduğunu vermek içindir. Anlatının izleksel bütünlüğünün daha iyi verilmesi için zıtlıkların önemli bir yerinin olduğu yukarıda ifade edilmişti. İşte bu anlatı izlencesinde de yukarıdaki ifadelerle tasvir edilen “şuh” kızlar aynı zamanda anlatı öznesinin asılmalarına “*Efendi, biraz daha peşimizden gelersen sizi polise vermeye mecbur olacağız.*” diyerek anlatı öznesini şaşırtır.

Kendisini uyaran kişiyi de “*kalantur, şişman, temiz giyimli, bomba yanaklı, mebus veya müteahhit kravatlı bir adam*” ifadeleriyle verir. Bu figüratif ifadelerin yardımıyla uyandırdığı intiba, kanunlardan yararlanarak ve daim suret-i haktan görünerek toplumun kanını emen vekil ve bürokrat rolüne örtüşmektedir.

Son kesitte özneyi azarlayan kadın da kalantur, şişman adamın üstlendiği role yakın durur. Buna karşın kamyon şoförü onu teselli ederek, bir zengin ve yoksul karşıtlığı üzerinden toplumsal rolleri sorgular.

Anlatıda bir **ana anlatı izlencesi** ve üç **edinç izlencesi** vardır. **Ana anlatı izlencesi**, öznenin insanları sevme isteği; birinci **edinç izlencesi**, küfeci çocuğa ayakkabı ve pantolon alınmak istenmesi; ikinci **edinç izlencesi**, tütün almak için tütüncüleri dolaşılması; üçüncü **edinç izlencesi** de kenar mahalle kızlarına takılması.

Oyuncular	İzleksel Roller
Şehri Unutan Adam (Sevmeye Susamış İnsan)	“ <i>çoktandır şehre inmeyen</i> ”, “ <i>insanları sevme arzusunda</i> ”, “ <i>sevgi ile bakan</i> ”, “ <i>çocuğa bir lastik ayakkabı, bir pantolon almak isteyen</i> ”, “ <i>benim sevgi dolu gözlerimle</i> ”, “ <i>çocuğa yirmi</i> ”

¹⁶ UÇAN, Hilmi, a.g.e. s.132

	<i>beş kuruş veren”</i>
Şehri Unutan Adam (<i>Geçici Tatmin Arayan</i>)	<i>“tekrar neşesini bulan”, “insanları sevme arzusuyla dışarı çıkan”, “kanuna karşı gelemeyen”, “cıgara arzusuyla tutuşan”, “sevdiğinin parmağını emer gibi cıgarayı emen”, “yeniden kendini on sekiz yaşına dönmüş sanan”, “ kırılan neşesi yerine gelen”, “insanları sevmek, birine merhaba demek arzusuyla yanan”...</i>
Şehri Unutan Adam (<i>Değer Nesnesine Kavuşamayan İnsan</i>)	<i>“kızların peşine düşen”, “birkaç defa cesaretle kızlara yanaşan”, “sonunda cümlesini beğenmeyip söylemeyen”, “beceriksizliğine küfreden”, “kaçmak üzere olan”, “neşesi son haddini bulan”, “mutluluktan sarhoş olan”, “insanların kendisini kendine çektiği”, “dünyayı ve insanları riyasız kucaklamak isteyen”</i>
Küfeci Çocuk	<i>“kirli,soluk yanakları, çıplak ayakları olan”, “mustarip ve hain gözleri olan”, “verilen yardım parasını iade eden”, “elleri kararlı olan”</i>
Tütüncüler	<i>“geçmez parayı tanıyan”, “para koruma kanunu bilen”, “paraya tekrar bakma zekâvetini gösteren”</i>
Kızlar	<i>“şakrak”, “lehçeleri derli toplu, aksantonikli”, “her taraflarında bir kenar mahalle kokusu olan”, “dirseklerinin yukarısında sıkılmış yaz kostümlerinin içinde buram buram terli aşk ve güneş fişkırtmaları olan”</i>
Tersleyen adam	<i>“kalantur, şişman, temiz giyimli, bomba yanaklı, mebus veya müteahhit kravatlı biri”</i>

Tablo:

2. Derin Düzey/Hikâyenin Başlangıcı ile Sonu Arasındaki Temel Dönüşüm

Yukarıdaki kesitlerin birbirine eklenerek bir anlatı zincirini nasıl oluşturduğunu gördük. Bir bakıma, öyküyü bazı kavram ve terimlere başvurarak, kurgusu açısından, göstergebilimsel bakış açısına göre “yeniden okuduk”, “yeniden yapılandırdık”. Yüzeysel düzey incelemelerinin, anlatının gözlemlenebilir yapısının perdesini araladığı düşünülürse, anlatının derin yapısı da açıkça görünmeyen kısmının açığa çıkarılması şeklinde ifade edilebilir. Bu bölümde “*anlamın en küçük birimleri arasında karşıtlık ve çelişkinlik ilişkilerini ortaya koyar.*”¹⁷

İncelemeye esas alınan anlatının öznesi (Şehri Unutan Adam), anlatının başında **insan sevme arzusu**dadır; huzuru insanları sevmesine bağlıdır. Başka bir deyişle insanlarla bir arada olamadığı için mutsuz ve huzursuzdur.

¹⁷ KIRAN, Ayşe(EZİLER)- Zeynel, a.g.e. s.184

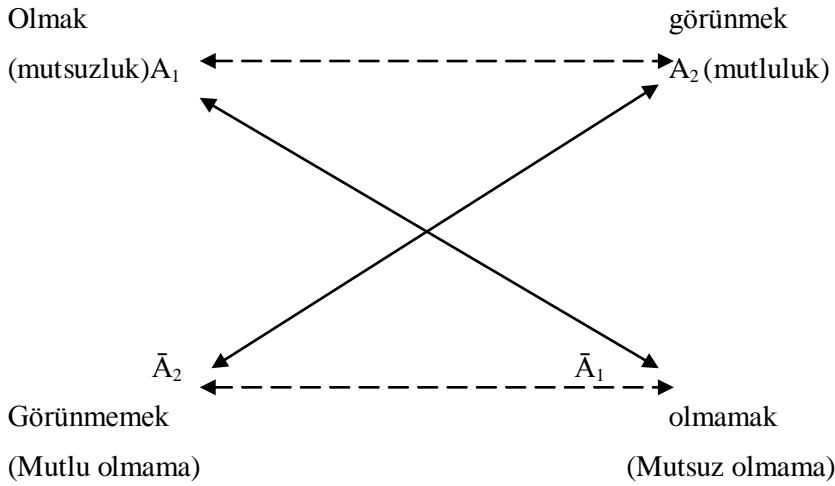
Özne, durumundan memnun değildir ve bu durumu değiştirmek istemektedir. Otel odasından çıkıp insanlara karıştığı tüm denemelerde insanlar/toplum tarafından reddedilmekte/dışlanmaktadır.

Şimdi de öykünün başlangıcı ile sonu arasındaki farklılığı yaratan, bir bakıma öyküyü anlatı yapan **mantıksal yapıyı** kısaca göstermeye çalışacağız. Bu anlam ilişkileri göstergebilimsel dörtgen ile şematize edilir. Böylelikle anlatının gizli yönleri açığa çıkarılmış olur.

Şehri Unutan Adam, hikâyesinin en **derin anlamsal düzeyi/mantıksal yapısı**, şehirden ve şehir insanından uzaklaşmış bir insanın tekrar şehre ve şehrin tüm unsurlarına bir an önce kavuşmak istemesi, kavuşma esnasında yaşadıklarıdır. Öykü mutlu olmak isteme ve olamama karşıtlığı üzerine bina edilmiştir:

Özne'nin izlediği yol: mutsuzluk---dönüşüm-- mutlu olamama

Özne, edinçlerine binaen birçok edimde bulunur; fakat bunlardan hiçbir olumlu sonuç alamaz. Sonuçta amacının zıddıyla muamele görür. Bu onun için bir mutsuzluk nedenidir. Böylece yaptığı denemeler başarısızlıkla sonuçlanmış ve özne başlangıçtaki durumuna geri dönmüştür. Çünkü sonuçta ya ödül ya da ceza alacaktı. Bu anlatıda öznenin payına düşen cezadır. Bu dönüşlü dönüşümü **göstergebilimsel dörtgen** tablosuna şöyle yansıtabiliriz:

Sonuç

Sait Faik'in "*Şehri Unutan Adam*" hikâyesini göstergesel bir yaklaşımla kısaca irdelemeye çalıştık. Bunu yaparken öyküyü kesitlere ayırarak ve tablolar yardımıyla çözümlenmeye çalıştık. Greimas'ın eyleyenler modelinden hareketle kişilerin yükledikleri işlevleri vermeye gayret ettik.

Bu çalışmadan amacımız, göstergebilimsel temelde Şehri Unutan Adam öyküsünü çözümlenmek, göstergebilimsel yaklaşımın temel ilke ve kavramlarını bu öykü yardımıyla sunmaktır.

Yaptığımız gerek yüzeysel yapı çözümlenmesi gerek derin mantıksal yapı çözümlenmesinden bazı iletilere ulaştık.

İnsanlardan uzak kalmış bir bireyin mutluluğunu insanlarda arama çabası, ısrarla sürmekte ve bu da insanlar tarafından yanlış anlaşılmaktadır. Toplum/insanlar, bireyin ıstıraplarından habersiz, bazı kalıplaşmış tarzlara göre tepki vermektedir.

Neşe peşinde koşan anlatı öznesinin ruh durumunun farkına varmayan insanlar, onu hep yanlış anlamaktadır. Bu da öznedeki neşesizliğin devamına sebep olmaktadır. Anlatı bireysel huzursuzlukların, mutsuzlukların nedeninin koşullanmış toplumsal ilişkiler olduğunu duyumsatır.

KAYNAKÇA

- ABASIYANIK, Sait Faik, **Semaver**, Yapı Kredi Yayınları, İSTANBUL 2011.
- BARTHES, Roland, **Göstergebilimsel Serüven**, Yapı Kredi Yayınları, İSTANBUL 2012
- BARTHES, Roland, **Yazı ve Yorum**, Metis Yayınları, İSTANBUL 2009.
- KIRAN, Ayşe(EZİLER)- Zeynel, **Yazınsal Okuma Süreçleri**, Seçkin Yayıncılık, ANKARA 2007.
- Mehmet RİFAT, **Göstergebilimin ABC'si**, Say Yayınları, İSTANBUL 2009.
- Mehmet RİFAT, **XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları-1**, Yapı Kredi Yay., İSTANBUL 2013
- ÖZTOKAT, Nedret TANYOLAÇ, **Yazınsal Metin Çözümlemesinde Kuramsal Yaklaşımlar**, Multilingual Yay., İSTANBUL 2005.
- SAUSSURE, Ferdinand de, **Genel Dilbilim Dersleri**, Multilingual Yayınları, İSTANBUL 2001.
- YÜCEL, Tahsin, **Eleştiri Kuramları**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İSTANBUL 2012
- YÜCEL, Tahsin, **Yapısalcılık**, Can Yayınları, İSTANBUL 2008
- UÇAN, Hilmi, **Yazınsal Eleştiri ve Göstergebilim**, Hece Yayınları, ANKARA 2006.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

